

INBRENG VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Binnen de vaste commissie voor Economische Zaken hebben de onderstaande fracties de behoefte vragen en opmerkingen voor te leggen aan de Staatssecretaris van Economische Zaken over de kabinetsreactie op het WRR-rapport «Naar een voedselbeleid» (Kamerstuk 31 532, nr. 156).

De voorzitter van de commissie,
Vermeij

De adjunct-griffier van de commissie,
Konings

Inhoudsopgave	blz.	
I	Vragen en opmerkingen vanuit de fracties	2
	Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie	2
	Vragen en opmerkingen van de leden van de PvdA-fractie	5
	Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie	8
	Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie	12
	Vragen en opmerkingen van de leden van de ChristenUnie-fractie	13
	Vragen en opmerkingen van de leden van de Partij voor de Dieren-fractie	16
II	Antwoord/Reactie van de Staatssecretaris	20
III	Volledige agenda	20

I Vragen en opmerkingen vanuit de fracties

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De leden van de VVD-fractie kunnen zich vinden in de algemene lijn van het WRR-rapport en zijn blij dat het kabinet in haar reactie terughoudend reageert op de aanbevelingen uit het rapport. Dat is een verstandige lijn aangezien echte verandering uiteindelijk uit de samenleving zelf komt.

Kabinetsreactie op de Franse wet tegen voedselverspilling

De leden van de VVD-fractie kunnen zich vinden in het standpunt van de Staatssecretaris met betrekking tot de verantwoordelijkheid voor het tegengaan van voedselverspilling. Deze leden willen vragen wat de inzet van de Staatssecretaris is tijdens het Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie in de Landbouw- en Visserijraad op het onderwerp voedselverspilling- en verliezen. Wanneer mag de Kamer deze inzet ontvangen en tijdens welke Raad zal dit aan de orde komen?

Voedselagenda voor veilig, gezond en duurzaam voedsel

De leden van de VVD-fractie zijn blij met de constatering en ambitie van de regering dat Nederland toonaangevend is op het terrein van voedselproductie in de wereld en dat ook wil blijven.

Deze lezen op bladzijde 2 van de «Voedselagenda voor veilig, gezond en duurzaam voedsel» dat het kabinet stelt dat Nederland op het terrein van de voedselproductie toonaangevend in de wereld is. Erkent de regering ook dat de Nederlandse land- en tuinbouw het meest duurzame systeem van de wereld kent? Welke rol ziet het kabinet weggelegd voor de Nederlandse land- en tuinbouw om een bijdrage te leveren aan de stijgende voedselvraag, om op termijn 9 miljard mensen te kunnen voeden? De Nederlandse land- en tuinbouw is de meest innovatieve sector ter wereld. Erkent het kabinet dat, om deze positie te behouden en verder te ontwikkelen, een sterke primaire sector nodig is? Zo ja, hoe gaat zij dit verder vorm geven?

De leden van de VVD-fractie delen het standpunt van het kabinet over de versterkte borging van de voedselveiligheid, dat het voorop staat dat voedsel veilig moet zijn. Behalve hoogwaardige Nederlandse producten

ligt er in de Nederlandse schappen ook voedsel dat niet in Nederland geproduceerd wordt. Deze leden zien dat in andere landen veelal meer ruimte is voor het gebruik van onder meer gewasbeschermingsmiddelen. Hoe waarborgt het kabinet de voedselveiligheid van producten die niet onder dezelfde standaarden zijn geproduceerd?

De leden van de VVD-fractie lezen op bladzijde 4 van de kabinetsreactie dat vanuit het oogpunt van milieudruk en volksgezondheid het gewenst is minder vlees en melk te consumeren. Deze leden vragen zich af hoe dit advies tot stand is gekomen.

Het is algemeen bekend dat de Nederlandse landbouw zeer duurzaam produceert (met de minste input, de laagste uitstoot per kilogram product). Deelt het kabinet de mening dat indien het milieu leidend is bij de keuze voor productie dat dit een pleidooi is voor een verhoging van de Nederlandse productie?

Op bladzijde 4 verwijst het kabinet kort naar de internationale context. De leden van de VVD-fractie vragen zich af hoe het kabinet de rol van Nederland ziet in het voorzien in de wereldwijde stijgende vraag naar voedsel. Deelt het kabinet de mening dat Nederland als kennisland op het gebied van landbouw, eventueel samen met watermanagement, wereldwijd de landbouw op een hoger niveau kan brengen?

Deze leden lezen in de reactie van het kabinet dat circulaire economie alleen gaat over voedselverspilling. Waarom zet het kabinet niet veel meer in op hergebruik van grondstoffen? Zo is fosfaat momenteel een grondstof waarbij we afhankelijk zijn van de import uit Marokko, terwijl moderne techniek het mogelijk maakt om fosfaat uit dierlijke mest te onttrekken of uit afvalwater. Zij vinden aandacht voor voedselverspilling belangrijk, maar zijn van mening dat daarin niet de grootste winst te behalen is. De leden van de VVD-fractie ontvangen graag een reactie van het kabinet.

In zijn reactie schrijft de Staatssecretaris: «Het kabinet zet zich op Europees niveau in voor het maximaal mogelijk maken van nuttige toepassingen van grondstoffen en het voorkomen dat voedselstromen als afval worden gedefinieerd.» Deze leden vinden het optimaal gebruik van grondstoffen uit reststromen een belangrijk punt, hier liggen kansen voor Nederland, zoals bij het gebruik van herwonnen grondstoffen uit dierlijke mest. In december is het programma Circulaire Economie gepresenteerd door de Europese Commissie. Eén van de onderdelen is de aanpassing van de mestverordening. Zij constateren dat de aanpassing met name ziet op wederzijdse erkenning, maar dat er geen aanpassing plaatsvindt op het gebruik van dergelijke herwonnen grondstoffen. Kan de Staatssecretaris aangeven wat de inzet van Nederland is op het gebruik van dergelijke herwonnen grondstoffen onder de aandacht te brengen binnen de EU.

Met betrekking tot de duurzame voedselketens zijn de leden van de VVD-fractie benieuwd hoe de beleidsinzet vorm zal krijgen. Deze leden lezen dat het kabinet streeft naar een wijze van produceren, verwerken en consumeren van voedsel met een zo gering mogelijke impact op ecosysteem, welzijn mens dier en klimaat. Onderzoeken tonen aan dat biologische productie meer impact op milieu heeft dan gangbare landbouw. Hoe gaat het kabinet hiermee om en welke afwegingen maakt zij daarbij?

De leden van de VVD-fractie willen de Staatssecretaris vragen hoe *true pricing* een objectieve bijdrage kan leveren aan het bewustzijn van de consument. Hoe kunnen «externaliteiten» op milieu en biodiversiteit per product objectief worden berekend? Zoals de Staatssecretaris zelf in de

brief stelt, hoe kunnen deze kosten inzichtelijk worden gemaakt op verantwoorde manier? Deze leden maken zich zorgen om de berekening van dergelijke kosten, en de verrekening hiervan.

Het WRR-rapport spreekt over een transitie van landbouwbeleid naar een voedselbeleid. De leden van de VVD-fractie kunnen zich hierin vinden, de landbouw is meer dan alleen voedsel produceren. Onze boeren onderhouden een groot deel van het landelijk gebied. Gewassen worden niet alleen geteeld voor voedsel, maar ook gebruikt voor kleding, biomassa et cetera.

Tot slot lezen deze leden dat het kabinet streeft naar minder afhankelijkheid/import van eiwitrijke gewassen. Zij vinden dit een nobel streven, maar vragen zich tegelijkertijd af of het kabinet dan ook bereid is om de boeren meer ruimte in regelgeving te bieden, ook op terreinen waar het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) hen tegenwerkt.

De leden van de VVD-fractie willen de Staatssecretaris vragen wat de stand van zaken is met betrekking tot het octrooirecht en het kwekersrecht. Kan de Staatssecretaris aangeven langs welke lijnen de discussie op dit moment loopt en wanneer er meer duidelijkheid te verwachten is?

In navolging op de reactie van de Staatssecretaris op het WRR-rapport «Naar een voedselbeleid» heeft de Staatssecretaris een applicatie aangekondigd waarmee consumenten in de winkel kunnen scannen op een keur aan cijfers en eigenschappen van het product. Deze leden vragen de Staatssecretaris wat zijn ambitie is met deze applicatie. Hoe levert een dergelijke applicatie een bijdrage aan het bewustzijn van de consument? Is er op dit moment onvoldoende informatie beschikbaar voor de consument? Kan de Staatssecretaris aangeven wanneer in zijn ogen de informatiepositie van de consument voldoende is? De leden van de VVD-fractie maken zich zorgen dat dit het begin van een oneindige zoektocht naar steeds meer informatie is, waarbij het onduidelijk is of de informatiepositie van de consument er überhaupt beter van wordt.

Daarnaast willen deze leden vragen wie er voor de mogelijk extra kosten opdraait bij de ontwikkeling van de applicatie en de informatie die beschikbaar moet zijn? Heeft de Staatssecretaris daar al afspraken over gemaakt met de sector? Zo ja, welke afspraken zijn er gemaakt? Zo nee, waarom zijn er niet voorafgaand aan de presentatie van het plan van de Staatssecretaris afspraken gemaakt over de mogelijke kosten voor het bedrijfsleven?

Kan de Staatssecretaris aangeven hoe de applicatie tot meer administratieve lasten zal leiden? Hoe passen deze extra lasten bij de opgave de regeldruk te verminderen?

De leden van de VVD-fractie willen de Staatssecretaris vragen naar de rol van niet-gouvernementele organisaties (ngo's). De WRR stelt dat de overheid meer met ngo's moet samenwerken en hun rol moet ondersteunen. Ngo's fungeren volgens de WRR als een waakhond. Deze leden plaatsen een kanttekening bij deze oproep om ngo's een prominenter rol te geven in het voedselbeleid. De zorgen van deze leden richten zich met name op de mogelijke verstrengeling van belangen. Ngo's streven ook hun eigen idealen na. Kan de Staatssecretaris ingaan op deze zorgen van de leden van de VVD-fractie ten aanzien van de rol van ngo's?

Stichting Wakker Dier heeft tijdens haar meest recente onderzoek naar «kiloknallers» de definitie aangepast om zo een stijgende lijn in het aanbod van «kiloknallers» te kunnen waarnemen. Deze leden zijn benieuwd naar de reactie hierop van de Staatssecretaris. Wat vindt de Staatssecretaris van dergelijke manipulatie van de publieke opinie? Past een dergelijke manier van werken in de rol van een ngo zoals de Staatssecretaris dat voor ogen heeft? Een dergelijke beïnvloeding heeft uiteindelijk een mogelijk effect op de wet- en regelgeving en hiermee op de prijs voor de consument.

Vragen en opmerkingen van de leden van de PvdA-fractie

De leden van de fractie van de PvdA hebben met instemming kennisgenomen van het WRR-rapport «Naar een voedselbeleid». Deze leden hebben eveneens kennisgenomen van de kabinetsreactie op dit rapport. Zij hebben nog een aantal vragen en opmerkingen naar aanleiding hiervan en verzoeken het kabinet hierop in te gaan.

Volksgezondheid en zoonosen

De leden van de fractie van de PvdA zijn verheugd te lezen dat het kabinet naast duurzaamheid zich ook gaat inzetten om gezondheidsafwegingen, zoals de zoonosen en dierziektebestrijding, nadrukkelijk mee te nemen in de gehele productieketen binnen het GLB. Deze leden vragen het kabinet welke stappen zij tijdens het Nederlands voorzitterschap zal nemen om dit te bewerkstelligen. Daarnaast vragen de genoemde leden welke stappen Nederland na deze periode zal nemen om dit te bewerkstelligen. Kan het kabinet concreetiseren welke punten op het vlak van zoonose- en dierziektebestrijding zij graag in het hernieuwde GLB, dat in 2020 in moet gaan, wil zien? Zij vragen het kabinet ook hoe andere landen (naar verwachting) tegenover deze voorstellen staan. In hoeverre speelt de discussie over de gevaren van zoonosen en dierziekten in andere EU-landen en zijn zij bereid hierop stappen te zetten?

Hoewel de leden van de fractie van de PvdA verheugd zijn te lezen dat het kabinet gaat inzetten op de aanpak van zoonosen in het GLB-beleid, zien deze leden ook dat er in Nederland nog grote stappen gezet kunnen worden op het vlak van de zoonose-bestrijding en volksgezondheid. Zij denken dat met behulp van het wetsvoorstel Dieraantallen en volksgezondheid op dit vlak grote stappen gezet kunnen worden. Zij betreuren het daarom dat deze wet tot op heden niet aan de Tweede Kamer is aangeboden, terwijl de publieke consultatie al bijna twee jaar geleden (14-7-2014) sloot. Al meerdere malen hebben de leden van de PvdA-fractie gevraagd en aangedrongen om deze wet naar de Tweede Kamer te sturen, tot op heden helaas zonder resultaat. Bij deze willen deze leden nogmaals benadrukken dat zij het van het grootste belang vinden dat deze wet zo snel mogelijk behandeld wordt, om daarmee belangrijke stappen te kunnen zetten om de negatieve gevolgen van de Nederlandse veehouderij voor de volksgezondheid te beperken. Zij vragen het kabinet daarom wanneer deze wet aan de Tweede Kamer zal worden aangeboden.

Kennis- en voedslexport

De leden van de fractie van de PvdA lezen in de kabinetsreactie dat het voedselbeleid bij de internationale ambitie van het kabinet past om bij te dragen aan het uitbannen van honger en ondervoeding en kansen biedt om de (export)positie van de Nederlandse agrofoodsector te versterken. Deze leden zien het belang in van de Nederlandse agrofoodsector voor zowel de wereld als de Nederlandse samenleving en economie. Zij willen echter benadrukken dat exportgroei niet tot elke prijs het hoogste doel is.

Volksgezondheid, milieu en maatschappelijke acceptatie zijn wat betreft de leden van de PvdA-fractie eveneens van groot belang.

Deze leden zien daarom een toekomst in de export van kennis op het gebied van voedsel, en minder in het verkopen van bulkproducten. Verschillende crisissen, op zowel financieel (denk aan de problemen in de varkenssector), het milieu (denk aan de grote milieu-impact die de Nederlandse veehouderij heeft) als op (volks)gezondheidsgebied (denk aan de verschillende zoonose-uitbraken, waaronder Q-koorts) tonen wat betreft de leden van de PvdA-fractie aan dat de toekomst meer gezocht moet worden in lokale productie, die wordt ondersteund door kennis die uit andere landen kan komen. Hoe nobel het streven ook is, deze leden hebben grote twijfels bij het idee dat vanuit Nederland de halve wereldbevolking gevoed kan of zou moeten worden. Nederland zou, met de Wageningen University & Research centre (Wageningen UR) voorop, een voortrekkersrol kunnen spelen wat betreft de leden van de PvdA-fractie op het gebied van kennis-export. Tegelijkertijd zien deze leden dat innovatie vaak van kleine bedrijven en nieuwe spelers komt. Het financieringsinstrumentarium zoals het topsectorenbeleid is gericht op de grote spelers, op de grote bedrijven en op de grote, bekende kenniscentra. Zij zouden graag zien dat de investeringsmogelijkheden voor met name nieuwe spelers wordt vergroot. Hoe kijkt het kabinet naar deze ideeën van de leden van de PvdA-fractie?

Gezondere en duurzame voedselkeuze

De leden van de fractie van de PvdA zijn verheugd te lezen dat het kabinet, in samenwerking met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, de mogelijkheden om de consumptie van groenten en fruit en vezelrijke producten te verhogen wil gaan verkennen en oppakken. Deze leden vragen het kabinet of zij kunnen concretiseren op welke manier dit verkennen en oppakken zal plaatsvinden.

Zij denken dat sturing vanuit de overheid hierbij een goede stimulans zou zijn. De leden van de PvdA-fractie denken hierbij bijvoorbeeld aan een vleestaks. Uit onderzoek van CE Delft¹ uit 2012 blijkt namelijk dat verschillende overheidsmaatregelen, waaronder een vleestaks, de hoeveelheid vleesconsumptie zou verminderen en daarmee een verlichting op de milieudruk zou zijn van tenminste 11 procent. Deze leden horen graag hoe het kabinet tegenover een vleestaks, of andere soortgelijke maatregelen zoals beschreven in dit rapport, staat? Zij ontvangen ook graag een algemene reactie van het kabinet op dit rapport.

De leden van de fractie van de PvdA zien daarnaast dat een toename van de consumptie van groenten, fruit en vezelrijke producten gevolgen kan hebben voor de consumptie van vlees en andere dierlijke producten en daarmee een krimp in de vraag naar producten uit de veehouderij-sector kan veroorzaken. Deze leden zouden het een logisch gevolg vinden als deze sector dan ook zal krimpen. Dit zou in de ogen van deze leden ook overeenkomen met de onderkenning van het kabinet «dat alternatieven in aanbod en consumptie van dierlijke eiwitten noodzakelijk zijn voor een houdbaar voedselsysteem». Alleen als deze overstap naar alternatieven gevolgen heeft voor de impact (en daarmee grootte) van de veehouderij-sector zal het een positieve impact op de milieudruk hebben, een belangrijke doelstelling aldus zowel de leden van de PvdA-fractie als het kabinet. Deze leden vragen het kabinet welke gevolgen deze te verwachten afname exact zal hebben voor de veehouderij-sector. Zij

¹ Milieueffecten van verbeter-opties voor de Nederlandse eiwitconsumptie, door Ingrid Odegard & Geert Bergsma, Delft, Augustus 2012.

vragen het kabinet eveneens of de mening delen dat bij een afname van de consumptie van dierlijke producten in Nederland dit een inkrimping van de veehouderij-sector tot gevolg zou moeten hebben, in plaats van een toename van de export.

De leden van de PvdA-fractie lezen dat er op dit moment, op basis van de laatste inzichten uit het gedragswetenschappelijke onderzoek, met diverse initiatieven wordt geëxperimenteerd om gezonde en duurzame consumptiepatronen makkelijk en aantrekkelijk te maken. Deze leden vragen het kabinet of dit tot op heden gevolgen heeft. Is er een meetbare afname in de consumptie van dierlijke producten in Nederland? Zo ja, hoe groot zal deze afname naar verwachting zijn en over welke periode zal deze plaatsvinden? Zo nee, waarom niet en welke stappen worden ondernomen om deze initiatieven aantrekkelijker te maken?

Ecologische houdbaarheid

De leden van de fractie van de PvdA zijn verheugd dat het kabinet onderschrijft dat de gehele keten verantwoordelijkheid draagt om de ecologische houdbaarheid van het voedselsysteem te vergroten. Deze leden lezen met belangstelling over de aanpak die het kabinet samen met het bedrijfsleven zal opstellen voor het tegengaan van voedselverspilling. Zij vragen het kabinet wanneer zij verwacht dat dit plan van aanpak gereed is en in actie kan treden? Kan het kabinet dit plan van aanpak met de Kamer delen? De leden van de fractie van de PvdA willen benadrukken dat zij hierbij graag zien dat ook de restproducten van de landbouw mee worden genomen. Zij zien bijvoorbeeld mogelijkheden voor de biobased economy. Deze leden vragen het kabinet hoe zij hier tegenover staat.

Zij zien dat er een toename is in de interesse van de consument voor biologische producten. Toch wordt slechts één procent van het land gebruikt voor biologische productie. De leden van de PvdA-fractie betreuren het dat Nederland op deze manier zo'n belangrijke markt, die ecologisch houdbaar is, laat liggen. Deze leden vragen het kabinet daarom op welke wijze zij de vraag naar en productie van biologische producten in het voedselbeleid op neemt.

Zij zien in het grote verschil tussen de biologische productie en vraag dat de vraag niet altijd het aanbod creëert. Een transitie naar een beter voedselbeleid, met oog voor meer duurzaamheid, dierenwelzijn en volksgezondheid kan daarom wat betreft de leden van de PvdA-fractie niet puur aan de markt worden overgelaten. Deze leden erkennen echter dat er uiteraard ook een belangrijke rol voor de consument is weggelegd, maar deze moet wel een juist besluit kunnen nemen. Zij vragen daarom aan het kabinet op welke wijze zij de consument een betere positie wil geven waar het gaat om het assortiment in de schappen van de supermarkt.

De productie van voedsel heeft een grote impact op de stand van de biodiversiteit, zowel op een positieve (bijvoorbeeld boeren die bijdragen aan het weidevogelbeheer) als een negatieve (e.g. bijensterfte) manier. De leden van de PvdA-fractie vragen het kabinet op welke wijze zij de biodiversiteit een plaats geeft in het voedselbeleid. Deze leden vragen het kabinet daarbij onder meer op de volgende vragen in te gaan. Welke waarde hecht het kabinet aan de toestand van de biodiversiteit, in relatie tot de economische waarde van ecosysteemdiensten? In hoeverre ziet zij de stand van de bijen en weidevogels als belangrijke indicatoren van de biodiversiteit? Is de stand van de biodiversiteit een onverbrekelijk element in de voedselstrategie van het kabinet?

Naar een voedselbeleid

De leden van de fractie van de PvdA lezen met genoegen dat het kabinet een transitie van een landbouwbeleid naar een voedselbeleid wil maken. Deze leden lezen dat innovatiegelden aan initiatieven worden besteed die deze transitie tot stand kunnen brengen. Zij vragen het kabinet of zij deze initiatieven concreet kan benoemen?

De leden van de fractie van de PvdA zien daarnaast in dat hergebruik, en daarmee de circulaire economie, een belangrijke rol kan spelen in het voedselbeleid. Deze leden vragen de regering of zij kan toelichten welke rol zij voor de circulaire economie zien binnen het voedselbeleid.

Zij hebben zorgen over de versnippering van het voedselbeleid. Deze zorgen worden ook gedeeld door de Wageningen UR, zoals uitgesproken tijdens het rondetafelgesprek over de kabinetsreactie op het WRR-rapport «Naar een voedselbeleid» op 3 februari 2016. De leden van de PvdA-fractie zouden dan ook graag een meer integrale aanpak van het voedselbeleid zien. De genoemde leden missen dit echter in de kabinetsreactie. Deze leden horen daarom graag hoe het kabinet denkt over een meer integrale aanpak van het voedselbeleid, en op welke wijze zij dit gaat bewerkstelligen.

Zij horen vanuit het veld dat de voedselstrategie van het kabinet zich voor een groot deel zou moeten richten op een transitie van dierlijke naar plantaardige eiwitten. Verschillende sprekers tijdens het genoemde rondetafelgesprek gaven zelfs aan dat de voedselstrategie specifiek een eiwitstrategie zou moeten zijn. Hoe beoordeelt het kabinet deze opvatting? Maakt de eiwitstrategie een wezenlijk onderdeel uit van de kabinetsstrategie? Wat gaat het kabinet concreet doen om de transitie van dierlijke naar plantaardige eiwitten te stimuleren?

Het is wat betreft de leden van de PvdA-fractie belangrijk om concrete stappen te zetten op weg naar een voedselbeleid. Deze leden willen daarom graag dat het kabinet een voedselakkoord gaat ontwikkelen, vergelijkbaar met het Energieakkoord, om daarmee de belangrijkste doelstellingen (bijvoorbeeld op het gebied van een eiwitstrategie) op een realistische, maar beperkte termijn te behalen. Zij zijn namelijk van mening dat alleen door een coherent beleid, waarbij alle partijen actief betrokken zijn, een succesvol voedselbeleid opgezet kan worden waarin de uitdagingen van nu en de toekomst worden aangepakt en opgelost. De leden van de PvdA-fractie zijn van mening dat dit moeilijker of zelfs niet te realiseren is door een beleid waarbij alleen akkoorden worden gesloten op bepaalde momenten, zoals is gedaan met het Akkoord verbetering productsamenstelling. Deze leden vragen het kabinet daarom waarom zij de keuze maakt slechts akkoorden te sluiten op specifieke onderdelen (vergelijkbaar met het Akkoord verbetering productsamenstelling) en niet voor het gehele beleid (vergelijkbaar met het Energieakkoord).

Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie

De leden van de CDA-fractie hebben kennis genomen van het rapport van de WRR «Naar een voedselbeleid» en de kabinetsreactie daarop. Hierover hebben deze leden nog vragen.

De leden van de CDA-fractie vragen de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport welke nieuwe inzichten het WRR-rapport voor hen heeft gebracht en welke beleidselementen nieuw zijn in de kabinetsreactie, oftewel de voedselagenda ten opzichte van staand beleid. Deze leden krijgen de indruk dat de kabinetsreactie een samenraapsel is van staand beleid. Klopt dat, en zo nee

waarom niet? Zij vragen in hoeverre deze voedselagenda ook een voedselstrategie is die ook is gericht op de lange termijn. Daarnaast zijn de leden van de CDA-fractie niet overtuigd van de bewaking van de integraliteit van de voorgestelde voedselagenda langs drie lijnen (volksgezondheid, ecologische houdbaarheid en robuustheid). In de kabinetsreactie staat dat de samenwerking tussen ministeries en andere betrokken partijen wordt versterkt, deze leden vernemen graag op welke wijze dit streven wordt vormgegeven. Welke structurele samenwerking tussen ministeries en welke structurele samenwerking met betrokken partijen is er op dit moment ten aanzien van voedsel, zo vragen zij. In hoeverre komt de voedselagenda terug in de begroting van het Ministerie van Economische Zaken en Volksgezondheid, Welzijn en Sport? Zien de staatsecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport mogelijkheden om het belang van voedsel een meer integrale en geprononceerde rol te geven in de begroting? Zo nee, waarom niet? Zo ja, op welke wijze? In de kabinetsreactie wordt aangegeven dat de basis van de voortgangsbewaking van het integrale voedselbeleid een aantal monitors is. De leden van de CDA-fractie vragen in hoeverre deze monitors voldoende informatie geven zodat het effect van het beleid zichtbaar gemaakt kan worden en niet alleen algemene trends. Kan inzichtelijk worden gemaakt welke informatie wordt verzameld door middel van deze monitors en hoe dit voldoende informatie geeft om de effectiviteit van het beleid te beoordelen los van algemene trends, zo vragen deze leden. En wanneer is bijsturing nodig?

In oktober 2015 verscheen de Monitor Duurzaam Voedsel 2014. De Staatssecretaris van Economische Zaken legde in het persbericht de nadruk op de consumenten die in 2014 meer (+18%) dier- en milieuvriendelijk geproduceerd voedsel hebben gekocht. De leden van de CDA-fractie constateren dat de stijging van 18% betrekking heeft op de besteding in euro's, niet in hoeveelheden. In het rapport bij deze monitor staat dat het marktaandeel duurzaam is gestegen van 6% naar 7%, dus slechts 1%. Deze leden vragen zich af waar die stijging van 18% dan vandaan komt. Zijn de prijzen van duurzame producten zoveel meer gestegen dan die van de gangbare producten? Of zijn de prijzen voor levensmiddelen in het algemeen gestegen, zo vragen zij. De leden van de CDA-fractie valt het op dat de stijging van 18% voor het grootste deel (66%) wordt gehaald uit de UTZ gecertificeerde producten. Dat is dus koffie, thee, cacao, welke allen importproducten zijn, waarbij het duurzaamheidskarakter volgens deze leden vooral te maken heeft met de werk- en beloningsomstandigheden van de producenten. Het is de leden van de CDA-fractie bekend dat bijvoorbeeld de prijs van koffie op de wereldmarkt vorig jaar als gevolg van de droogte in Brazilië geëxplodeerd is. In hoeverre heeft dat doorgewerkt in de consumentenprijs van koffie, zo vragen deze leden. Zij constateren dat de stijging van 18% voor driekwart gerealiseerd wordt in de buitenhuishoudelijke markt (horeca), meer bepaald in de productgroep «dranken». Verdere uitleg daarover ontbreekt. Welke verklaring hebben de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport hiervoor? Zou het zo kunnen zijn dat er in de etikettering van deze producten het één en ander veranderd is, waardoor fors méér dranken «duurzaam» mogen worden genoemd, zo vragen deze leden. De leden van de CDA-fractie constateren verder dat in de besteding van vis, vlees en vleeswaren geen stijging is te zien. Welke verklaring en reactie hebben de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport ten aanzien van deze constatering?

De leden van de CDA fractie zijn van mening dat voedselzekerheid aangewezen zou moeten worden als een vitaal economisch- en veiligheidsbelang voor Nederland, net als telecom en infrastructuur. Hiervoor is de bereidheid en inzet nodig van meerdere ministeries. Deze leden vragen

of de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Sport en Welzijn hierin het voortouw willen nemen, gezamenlijk met de Minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Zo nee, waarom niet? Zo ja, op welke termijn zou de Kamer hierover geïnformeerd kunnen worden?

Zij kunnen zich vinden in het bevorderen van de integraliteit van het voedselbeleid in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Zetten de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport daarbij, naast volksgezondheid en duurzaamheid, ook in op het oorspronkelijk en primaire doel van het GLB namelijk de robuustheid van het voedselsysteem in Europa? Zo ja, op welke wijze? Hoe wordt in de EU de visie op voedselzekerheid en het veiligheidsbelang van voedsel geborgd? Wordt in het kader van het GLB ook gedacht aan het Amerikaanse systeem van inkomensverzekeringen in de melkveehouderij, zo vragen de leden van de CDA-fractie.

Deze leden onderschrijven de conclusie van de WRR dat de primaire sector een cruciaal onderdeel blijft van het voedselnet. Delen de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport deze mening met de WRR? Zij ondersteunen diversificatie in de landbouw. Echter de intensieve landbouw blijft zeker nodig, ook in Nederland, en voor deze landbouw zou schaalvergroting ook mogelijk moeten zijn. Een intensieve landbouw kan gunstig zijn voor voedselveiligheid, volksgezondheid, en een lagere milieuafdruk. Ook onderzoek en innovatie heeft een kritieke massa nodig van landbouwbedrijven. Beamen de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport dat naast diversificatie, ruimte voor te ondernemen en een kritieke massa in de primaire sector nodig is? Om een sterke primaire sector te behouden is in de ogen van de CDA-fractie flankerend beleid nodig, onder meer ter ondersteuning van jonge boeren en van samenwerkingsinitiatieven tussen landbouwers. Delen de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport deze mening? Zo ja, welke maatregelen worden hiervoor genomen? Zien de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport mogelijkheden om het nationaal en Europees beleid meer te richten op het ondersteunen van samenwerking tussen producenten?

Deze leden zijn van mening dat investeringen in dierenwelzijn en milieu zich moeten kunnen terugverdienen. Delen de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport deze mening? Zo ja, hoe gaat u dit mogelijk maken? Bent u het in het verlengde hiervan ermee eens dat het voor de Nederlandse primaire sector van belang is dat er een Europees gelijk speelveld is en dat nationale koppen op Europees beleid vermeden moeten worden? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe komt dit terug in het voedselbeleid en de voedselagenda? En hoe wordt deze voedselagenda buiten Nederland geagendeerd ten behoeve van een gelijk speelveld, zo vragen zij.

De leden van de CDA-fractie vragen in hoeverre er aandacht is voor de verschuivende machtsverhoudingen naar de retail. Deze leden vragen of er onderzoek wordt gedaan naar de effecten op diversiteit van het productaanbod (aanbod van diverse merken van eenzelfde product en diversiteit van verschillende producten) door de groeiende machtsconcentratie bij supermarktketens. Wordt gemonitord welke relatie er is tussen producentenprijs en winkelprijs? Zo nee, waarom niet? Zij vragen naar het vervolg op de onsuccesvolle pilot oneerlijke handelspraktijken. De leden van de CDA-fractie vragen wanneer de gewijzigde Beleidsregel duurzaamheid en mededinging naar de Kamer wordt gestuurd, gezien die

eind vorig jaar werd verwacht. Waarom is er meer tijd nodig, zo vragen deze leden. In hoeverre is de Autoriteit Consument en Markt (ACM) gehouden aan de beleidsregel, zo vragen zij. Ruim een half jaar geleden werd de Kamer eveneens geïnformeerd dat er contact gezocht zou worden met de Europese Commissie over ruimte voor duurzaamheidsafspraken in het mededingingsrecht. Zijn er inmiddels wel al gesprekken geweest, en kan de Kamer daarover geïnformeerd worden? Zo nee, wanneer valt hier meer duidelijkheid over te verwachten? De leden van de CDA-fractie hebben vernomen dat de Staatssecretaris van Economische Zaken in zijn voorwoord bij het essay «Aan tafel» spreekt over een fatsoenlijke prijs voor de boer. Welke acties worden ondernomen om ervoor te zorgen dat de boer een fatsoenlijke prijs krijgt?

Deze leden hebben vragen over de effectiviteit van de informatievoorziening over gezondheid. Zij vragen hoe er gehandhaafd wordt ten aanzien van misleidende etikettering. Hoeveel klachten zijn er bij de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) gedaan, hoe vaak is er naar aanleiding van een klacht of een eigen constatering contact gemaakt met het bedrijf in kwestie en hoe vaak is er een boete opgelegd? De leden van de CDA-fractie vragen daarnaast of de effectiviteit van het «Vinkje» inzichtelijk gemaakt kan worden. In hoeverre is er een verschil tussen deelnemende en niet-deelnemende bedrijven? Hoe kijkt de consument naar het «Vinkje»? Geeft het «Vinkje» eerlijke informatie ten opzichte van producten zonder «Vinkje»? Hoe wordt het «Vinkje» onafhankelijk getoetst?

Ten aanzien van de informatievoorziening over duurzaamheid en meer in het bijzonder over keurmerken zijn de leden van de CDA-fractie van mening dat er een eerlijke informatievoorziening zou moeten zijn. Op dit moment zijn deze leden er nog niet van overtuigd dat de volgende gesprekken met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties een oplossing gaan bieden voor het probleem dat de ACM vast stelt, namelijk dat keurmerken inboeten aan hun informatievoorziening doordat er zoveel verschillende keurmerken zijn. Zij vragen over wat voor ordening er wordt nagedacht. Zal deze ordening in voorbereiding zichtbaar worden gemaakt op de etikettering, zo vragen de leden van de CDA-fractie. Deze leden vragen hoe de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport denken over de analyse van de ACM dat ten behoeve van de informatievoorziening een verschil gemaakt kan worden tussen geaccrediteerde en niet-geaccrediteerde keurmerken («ACM over keurmerken», pagina 6, Bron: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/publicatie/15163/ACM-over-keurmerken/>). Zijn er mogelijkheden om ten behoeve van een eerlijke informatievoorziening in regelgeving geaccrediteerde keurmerken een exclusieve centrale plek te geven op de voorkant van de verpakking van levensmiddelen?

Zij verwachten dat de onderwijsfunctie verder gaat dan alleen voorlichting over gezondheid, maar eveneens over onderzoek en kennisinfrastructuur. De leden van de CDA-fractie vragen hoe de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport de gouden driehoek, de samenwerking tussen onderwijs, overheid en bedrijfsleven, gaat versterken. Welke rol zien de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor de overheid in het versterken van de onderzoek- en innovatie-structuur en in het op de agenda zetten?

Deze leden stellen vast dat in het WRR-rapport ook aandacht is voor handelsafspraken en om daarin ecologische houdbaarheid en volksgezondheid steviger te verankeren. Dit onderdeel zien deze leden niet terug in de kabinetsreactie; zouden de Staatssecretaris van Economische Zaken

en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport hier alsnog een reactie op kunnen geven? Hoe kijken zij naar de suggestie van de WRR om productieprocessen-eisen te kunnen stellen in handelsverdragen?

Zij vragen naar de stand van zaken betreffende het herstellen van de balans tussen het octrooirecht en het kwekersrecht. Hoe wordt samengewerkt met andere lidstaten op dit onderwerp, onder andere met Duitsland?

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben met enthousiasme kennis genomen van het WRR-rapport «Naar een voedselbeleid». Via deze weg willen zij ook graag de opstellers ervan bedanken. Volgens deze leden veronderstelt het rapport volledig terecht dat Nederland van een landbouwbeleid naar een voedselbeleid moet met aandacht voor de ecologische houdbaarheid van de voedselvoorziening, duidelijkere informatie op verpakkingen en het inzetten op innovatie voor het creëren van voedselzekerheid.

De leden van de D66-fractie streven naar een milieuneutrale landbouw, zo hebben deze leden al eerder aangegeven in hun eigen voedselvisie. In de kabinetsreactie gaat de Staatssecretaris nog niet zover dat zelf ook expliciet als doel te stellen, terwijl het rapport daar wel alle aanknopingspunten voor biedt. Kunnen zij bevestiging krijgen dat de Staatssecretaris dit streven deelt en ook gaat komen met een concreet plan van aanpak om dit op middellange termijn te verwezenlijken?

De leden van de D66-fractie willen graag een overzichtelijk en helder systeem van keurmerken; een oproep die onderschreven wordt door het WRR-rapport, de ACM en Milieu Centraal. Recent is ook de motie van de leden Kogeer Kaya en De Liefde (Kamerstuk 34 300 XIII nr. 168) aangenomen waarin de regering verzocht wordt samen met de producenten-, keten- en consumentenorganisaties een eensluidend kader te ontwikkelen waaraan voedselkeurmerken moeten voldoen op het gebied van gezondheid, duurzaamheid en dierenwelzijn. Daarnaast werd de regering verzocht aan de producenten-, keten- en consumentenorganisaties en deskundigen te vragen om te komen tot een eenduidiger voedselkeurmerksysteem, waarbij fors wordt gesnoeid in het woud aan keurmerken, en om daarbij de Britse ervaringen op het gebied van een vrijwillig systeem te betrekken. Deze leden vragen zich af hoe de regering deze motie gaat uitvoeren.

Zij lezen in de voedselagenda dat de regering voornemens is op een aantal van de in die agenda genoemde opgaven op Europees niveau gedurende het Europese voorzitterschap aan de orde te stellen en betekenisvolle stappen te zetten. Dat maakt de leden van de D66-fractie benieuwd ten aanzien van welke opgaven dat is en welke stappen als betekenisvol gezien kunnen worden. Graag ontvangen deze leden een nadere concretisering die hen in staat stelt na afloop van het voorzitterschap te meten of de voornemens verwezenlijkt zijn.

Zij vragen zich af in hoeverre in de voedselagenda van de regering de koppeling gelegd wordt met de *Sustainable Development Goals*. Deze doelstellingen gelden immers voor alle landen. Op welke wijze gaan bijvoorbeeld geen honger – via onder andere duurzame landbouw en realiseren voedselzekerheid – (doelstelling 2), verantwoord gebruik van hulpbronnen (doelstelling 12) en duurzaam landgebruik (doelstelling 15) verwerkt worden in het Nederlands landbouwbeleid? Waaruit gaat dat blijken in de begroting voor het jaar 2017 als die naast de begroting voor 2016 en eerdere begrotingen wordt gelegd?

De leden van de D66-fractie merken op dat de regering zich wil inzetten voor het nuttig gebruiken van stromen van grondstoffen, maar dit lijkt zich vooral te richten op het voorkomen van voedselverspilling. Dit terwijl er in de landbouw ook veel eindige grondstoffen omgaan, zoals fossiele brandstoffen, fosfaat en andere nutriënten. Welke concrete stappen gaan er gezet worden om die kringlopen te verduurzamen en uiteindelijk te sluiten? Binnen welk tijdspad gaat dat gebeuren? Kan ook het tijdspad om de afhankelijkheid te verminderen van eiwitten uit verre delen van de wereld, zoals de Argentijnse sojateelt, nader gepreciseerd worden?

Deze leden zien dat Nederland wereldwijd geroemd en erkend wordt voor de landbouwkundige kennis die zij heeft. De reden daarvoor is mede de ruimte voor innovatie geweest. Zij vragen zich af hoe de regering aankijkt tegen de oproep van onder andere de Youth Food Movement, Slow Food Nederland en het kennis- en adviesbureau CLM om experimenteerruimte qua regelgeving te creëren voor innoverende landbouwers. Binnen welke waarborgen, onder andere ter bescherming van de belangen van omwonenden en de natuur, zou daaraan tegemoet gekomen kunnen worden? Op welke wijze zou het subsidie-instrumentarium anders ingericht kunnen worden om meer tegemoet te komen aan landbouwers die willen verduurzamen, maar daartoe, ondanks alle voordelen daarvan, geen of lastig financiering kunnen vinden?

Zij vragen zich af hoe de regering gaat bevorderen dat gelijktijdig met de omslag die Nederland wil maken naar een duurzame, toekomstbestendige, landbouw dat andere Unielanden datzelfde traject inzetten. Wanneer dat gebeurt, wordt het ook gemakkelijker om het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in eenzelfde richting te bewegen, zodat dat een kracht tot vernieuwing wordt in plaats van vooral behoud van het oude.

Vragen en opmerkingen van de leden van de ChristenUnie-fractie

De leden van de ChristenUnie-fractie hebben kennisgenomen van de kabinetsreactie op het WRR-rapport «Naar een voedselbeleid». Zij willen het kabinet hierover graag een aantal vragen voorleggen.

Deze leden merken op dat het kabinet de reactie als een agenda en visie bestempelt. Tegelijkertijd constateren zij dat de kabinetsreactie vooral een opsomming is van initiatieven die het kabinet reeds neemt of wil gaan nemen. De leden van de ChristenUnie-fractie vragen het kabinet duidelijk aan te geven welke nieuwe initiatieven de «voedselagenda» bevat. Ook vragen deze leden wat het tijdspad is dat het kabinet koppelt aan de voedselagenda.

Zij merken op dat de WRR pleit voor een expliciet voedselbeleid en een integrale benadering van voedsel. Neemt het kabinet deze aanbeveling voor een expliciet voedselbeleid over? Zo ja, op welke wijze wordt hieraan, ook institutioneel, invulling gegeven? Zo nee, waarom niet? Op welke wijze wil het kabinet ervoor zorgen dat de belangen die rond voedsel spelen integraal worden afgewogen, nu er vanuit minstens vier verschillende ministeries bemoeienis is met het voedselbeleid? Is het kabinet voornemens om één ministerie of één bewindspersoon centraal verantwoordelijk te maken voor de uitvoering van het voedselbeleid?

In de kabinetsreactie stelt dat het kabinet dat Nederland toonaangevend moet blijven in de wereld op het terrein van de voedselproductie en dat er kansen zijn om de (export)positie van de Nederlandse agrofoodsector te versterken. Welke rol ziet het kabinet precies weggelegd voor de Nederlandse agrofoodsector? Is het kabinet bereid om de agrofoodsector meer te ondersteunen bij de export van kennis en innovaties, naast de

export van producten, zo vragen de leden van de ChristenUnie-fractie. Hoe ziet het kabinet in dit verband de Nederlandse exportpositie in het licht van de Transatlantic Trade & Investment Partnership (TTIP), dat ervoor zorgt dat bepaalde Nederlandse exportsectoren duidelijk wat te verliezen hebben en sommige andere sectoren wat te winnen?

Volksgezondheid

De WRR stelt dat er sprake is van een sterke scheiding tussen voedselveiligheidsbeleid en volksgezondheidsbeleid. Deelt het kabinet deze stelling, zo vragen de leden van de ChristenUnie-fractie. Is het kabinet bereid om te kijken hoe het voedselveiligheidsbeleid meer integraal onderdeel kan worden van het beleid ten aanzien van gezond voedsel?

De WRR geeft aan dat het verminderen van de consumptie van vlees en zuivel vanuit het oogpunt van milieudruk en volksgezondheid gewenst is. Het kabinet reageert hierop door met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties initiatieven te nemen om de consumptie van groenten en fruit en vezelrijke producten te verhogen. Is het kabinet ook bereid om te kijken welke mogelijkheden er zijn om consumenten te bewegen minder vlees en zuivel te consumeren?

Deze leden vragen hoe het kan dat er in de Nederlandse land- en tuinbouw op grote schaal verse groenten en fruit worden geproduceerd van goede kwaliteit, die tegen de laagste consumentenprijs in de winkel liggen en dat er alsnog door kwetsbare groepen in onze maatschappij veel te weinig verse groenten en fruit worden geconsumeerd. Genoemde leden vragen het kabinet welke rol de overheid moet hebben om deze kwetsbare groepen en burgers te helpen een gezonder voedingspatroon te ontwikkelen.

Op het gebied van (voedsel)educatie zijn er veel goede initiatieven. Zij zien hier ook een mooie rol weggelegd voor boeren, bijvoorbeeld om een bijdrage te leveren aan smaaklessen op scholen. Is het kabinet bereid om te kijken hoe boeren binnen het kader van multifunctionele landbouw een bijdrage aan kunnen leveren en ook een vergoeding voor kunnen krijgen?

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen hoe het kabinet precies de kennis over duurzame en gezonde voedselproductie- en consumptie wil versterken via het Groen Onderwijs. Wat zijn hierbij de concrete maatregelen waaraan het kabinet denkt? Is het kabinet bereid om naar Frans voorbeeld te kijken hoe op scholen aandacht kan worden geschonken aan het probleem van voedselverspilling?

Deze leden vragen naar een stand van zaken van het initiatief Jongeren Op Gezond Gewicht (JOGG). Hoeveel JOGG-gemeenten zijn er inmiddels en welke concrete resultaten/effecten kan het kabinet over dit initiatief melden?

Zij vragen of het kabinet ook overweegt om via fiscale instrumenten de consumptie van gezonde producten te stimuleren en die van ongezonde producten te ontmoedigen. Voorts vragen de leden van de ChristenUnie-fractie welke rol het kabinet ziet weggelegd voor zorgverzekeraars bij het tegengaan van obesitas.

Ecologische houdbaarheid

De WRR constateert dat veel beleid op het gebied van duurzaamheid is gericht op de primaire sector, maar dat tegelijkertijd de hele keten verantwoordelijkheid draagt om de ecologische houdbaarheid van het

voedselsysteem te vergroten. Hoe wil het kabinet zorgen dat het duurzaamheidsbeleid nog meer verbreed wordt naar de rest van de keten, zo vragen de leden van de ChristenUnie-fractie. Kan het kabinet aangeven hoe het de initiatieven die de Alliantie Verduurzaming Voedsel tot nu toe op dit terrein heeft ondernomen, beoordeelt? Is het kabinet tevreden hoe de sector de verduurzaming van de voedselproductie en -consumptie tot nu toe oppakt? Op welke punten ziet het kabinet mogelijkheden voor versnelling van de verduurzaming door de sector?

Op het terrein van voedselverspilling stelt het kabinet dat een trendbreuk nodig is. Hoe wil het kabinet deze trendbreuk realiseren, zo deze leden. Zij wijzen erop dat de doelstelling van 20% minder verspilling in 2015 bij lange na niet gehaald zal worden. Wanneer stuurt het kabinet de Monitor Voedselverspilling over 2015 naar de Kamer? Is het kabinet bereid om een nieuwe ambitieuze doelstelling te formuleren voor 2020, in lijn met de Europese aanpak van voedselverspilling in het kader van het Actieplan Circulaire Economie?

De leden van de ChristenUnie-fractie vinden het van groot belang dat de kosten van voedselproductie beter inzichtelijk worden gemaakt, ook om consumenten een beter zicht te geven op de werkelijke waarde van voedsel en om boeren een eerlijke prijs te geven. Wat heeft het kabinet precies voor ogen met het initiatief voor «true pricing»? Op welke wijze worden het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties hierbij betrokken en welke resultaten moet dit initiatief opleveren? Hoe wil het kabinet de (inkomens)positie van boeren en tuinders verankeren in een toekomstig voedselbeleid?

Deze leden vragen naar de stand van zaken rond de aanpassing van de Beleidsregel mededinging en duurzaamheid. Ook vragen genoemde leden of het overleg met de Europese Commissie over ruimte voor duurzaamheid in het mededingingskader al iets concreets heeft opgeleverd. Kan het kabinet aangeven waar de pijnpunten bij de Europese Commissie zitten?

Het kabinet wil inzetten op het ontwikkelen van alternatieve eiwitbronnen, niet alleen voor veevoer, maar ook voor menselijke consumptie. Is het kabinet dan ook bereid om de menselijke consumptie van plantaardige eiwitten als alternatief voor dierlijke eiwitten nadrukkelijk te stimuleren, zo vragen zij.

Het kabinet ziet dat regionale teelt en afzet van eiwitgewassen in Europa kan bijdragen aan het verbeteren van de regionale kringloop, de beschikbaarheid van grondstoffen, de eiwittransitie en de concurrentiekracht van ondernemers. Het kabinet geeft aan dat voor de ontwikkeling van regionale teelt en afzet van eiwitgewassen extra onderzoek nodig is naar geschikte rassen, teeltoptimalisatie en verwerking. Welke eisen worden aan dit onderzoek gesteld, zo vragen de leden van de ChristenUnie-fractie. En hoe gaat het kabinet ervoor zorgen dat het geld terechtkomt bij de ontwikkeling van regionale eiwitgewassen?

Het kabinet wil gezonde en duurzame consumptiepatronen makkelijk en aantrekkelijk maken. Deze leden zijn heel benieuwd naar de initiatieven die het kabinet hiertoe wil ondernemen. Kan het kabinet een tipje van de sluier oplichten?

Een robuust voedselsysteem

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen naar de strategie van het kabinet om te komen tot een voedselbeleid. Wat is er volgens het kabinet nodig om de slag te maken van een landbouwbeleid naar een voedselbeleid? En hoe groot moet hierbij de rol van het GLB zijn volgens het kabinet? Op het gebied van duurzaamheid zijn binnen het GLB de eerste stappen gezet met de vergroening. Welke concrete mogelijkheden ziet het kabinet om ook de factoren gezondheid en robuustheid een prominenter plek te geven in het GLB van de toekomst?

De WRR pleit voor experimenteeruimte voor nieuwe initiatieven op het gebied van voedsel(productie). Is het kabinet bereid om experimenteeruimtes te creëren om ruimte te maken voor innovaties in de landbouw- en voedselsector en om de versnelling in de duurzame transitie te faciliteren, zo vragen de leden van deze leden.

Zij zien een belangrijke rol weggelegd voor multifunctionele landbouw, onder meer bij het verkleinen van de kloof tussen boer en burger, zodat men weet waar het voedsel vandaan komt. In die zin kan multifunctionele landbouw ook een educatieve rol vervullen. Is het kabinet bereid om, nu er geen cofinanciering meer beschikbaar is, wederom geld vrij te maken voor beleidsondersteunend onderzoek op het terrein van de multifunctionele landbouw?

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen het kabinet te reageren op de stelling van de WRR dat de overheid meer met ngo's kan samenwerken en hun rol kan ondersteunen, omdat zij belangrijk zijn voor het tegenspel en om maatschappelijke belangen te waarborgen.

Tot slot

Het kabinet wil in het najaar van 2016 de balans opmaken van de voedselagenda. Deze agenda bevat echter een groot aantal acties, zonder concrete doelstellingen. Zij vragen op welke wijze het kabinet eind dit jaar aanspreekbaar is op de voortgang van de uitvoering van de voedselagenda.

Aanbieding rapport «Bevorderen effectiviteit duurzaamheidskeurmerken»

De leden van de ChristenUnie-fractie steunen het kabinet in zijn inzet om met het bedrijfsleven afspraken te maken over een eenduidiger informatievoorziening en een ordening in de veelheid van keurmerken. Zij vragen hoe het kabinet staat tegenover de suggestie van de WRR om tot een soort stoplichtmodel te komen voor keurmerken op het gebied van zowel duurzaamheid als gezondheid. Deze leden wijzen er in dit verband op dat er voor duurzaamheidskeurmerken al een mondiale standaard is, ISEAL, waarbij meerdere Nederlandse duurzaamheidskeurmerken zijn aangesloten. Is het kabinet bereid om in overleg met de Alliantie Verduurzaming Voedsel te kijken of de criteria van ISEAL als basis kunnen worden gebruikt voor een kader voor duurzaamheidskeurmerken?

Vragen en opmerkingen van de leden van de Partij voor de Dieren-fractie

De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren hebben met interesse het rapport van de WRR «Naar een voedselbeleid» gelezen. De vee- en vleesindustrie heeft desastreuze gevolgen voor natuur, milieu, dierenwelzijn en de volksgezondheid. Deze leden hebben kennis genomen dat de WRR deze conclusies deelt en zijn verheugd dat deze de regering

oproept om een einde te maken aan een beleid dat eenzijdig gericht is op de het verhogen van de productie van de landbouw en de export hiervan.

Mensen en dieren leven samen op een kleine planeet die vooral uit evenwicht wordt gebracht door de wijze waarop mensen met dieren omgaan. Wat wij in de keuken beslissen, bepaalt niet alleen wat we vanavond op tafel hebben. Het bepaalt ook en vooral hoe de wereld van onze kinderen eruit komt te zien. Dat lijkt een ver-van-ons-bordprobleem, maar het komt heel snel dichterbij. Zij pleiten voor een andere weg; een agro-ecologisch landbouwsysteem dat in harmonie is met de omgeving, het milieu, mens en dier, waarin slim wordt samengewerkt met de natuur in plaats van de natuur te bestrijden met bijvoorbeeld landbouwgif. Waar lange ketens hebben plaatsgemaakt voor regionale landbouw waarmee een einde komt aan het gesleep met dieren en de insleep van ziekten door bijvoorbeeld de import van te jonge kalveren. Vork en mes zijn onze machtigste wapens om de wereld te bewaren voor toekomstige generaties

De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren zijn teleurgesteld in de voedselagenda die het kabinet als reactie op dit rapport heeft gepresenteerd. Deze leden menen dat de inhoud van de voedselagenda meer een opsomming is van het lopende beleid binnen het huidige landbouwsysteem in plaats van een visie op een transitie naar een voedselsysteem waarin kwetsbare waarden zoals dierenwelzijn, volksgezondheid en biodiversiteit beschermd worden. Ondanks dat het kabinet in de voedselagenda aangeeft dat zij over willen gaan naar een integraal voedselbeleid, ontbreken in het document concrete afspraken of voorstellen over hoe dit georganiseerd gaat worden en welke maatregelen hieruit voortvloeien. Zij willen de regering nog enkele vragen stellen.

De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren hebben kennis genomen van de voedselagenda en de ambitie van het kabinet om te komen tot een voedselbeleid. Deze leden vernemen dat het kabinet erkent dat het huidige landbouwbeleid een onevenredige grote ecologische impact heeft en problemen oplevert voor de volksgezondheid. De WRR adviseert het kabinet om een voedselstrategie te formuleren. Zij vragen het kabinet of zij bereid is tot het formuleren van een concrete voedselstrategie met een bijbehorend tijdspad. Is het kabinet bereid om stippen aan de horizon te zetten waarbij zij uitgaan van jaarlijkse doelstellingen? Is het kabinet bereid om concrete doelen te formuleren op de middellange termijn die aangeven waar het voedselbeleid over vijf, tien en vijftien jaar moet uitkomen? Zo nee, waarom niet? Is het kabinet bereid om het Europese voorzitterschap te benutten om te komen tot een Gemeenschappelijk Voedselbeleid in plaats van een Gemeenschappelijk Landbouwbeleid? Is het kabinet hierbij bereid om IPES-Food hierover te raadplegen; een internationaal panel van voedselexperts die onafhankelijk advies levert over transities naar duurzame voedselsystemen? De leden van de fractie voor de Partij voor de Dieren ontvangen graag een reactie hierop. Deze leden vragen zich af waarom het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geen medeondertekenaar is van de voedselagenda aangezien onderwijs een belangrijk thema in het voedselbeleid moet zijn.

Deze leden constateren dat het kabinet in haar voedselagenda niet is ingegaan op het minderen van de productie en de consumptie van vlees en zuivel. Zij betreuren dit aangezien dit een significante bijdrage levert aan het oplossen van klimaatproblemen, biodiversiteit, waterschaarste en andere problemen op het gebied van volksgezondheid, natuur, milieu en dierenwelzijn. Zij vragen zich af waarom het kabinet dit thema zo lijkt te vermijden terwijl dit in het WRR-rapport nadrukkelijk naar voren komt. Welke belangen liggen hieraan ten grondslag? De leden van de fractie

voor de Partij voor de Dieren ontvangen graag een reactie. De WRR concludeert dat zowel ecologie, dierenwelzijn als volksgezondheid gebaat zijn bij een substantiële verschuiving van dierlijke naar plantaardige producten. Om deze transitie in te zetten, is er meer nodig dan alleen maar de inzet op het ontwikkelen van alternatieve plantaardige eiwitten. De WRR geeft aan dat een dergelijke verschuiving een deel van de sector economisch zal raken en dat deze lastige afwegingen horen bij een voedselbeleid. Waarom maakt het kabinet geen beleid op het ontmoedigen van het consumeren van dierlijke eiwitten? De WRR, maar ook het Louis Bolk Instituut verwijzen naar overheidsmaatregelen die genomen zijn zoals in het energiebeleid, het afvalbeleid of het vervoersbeleid zoals een benzine-tarief. Waarom zou het kabinet niet de kans nemen om effectieve maatregelen te implementeren om daarmee eiwittransitie te versnellen? Is het kabinet bereid om de prijs van producten van dierlijke eiwitten te verhogen en de prijs van producten van plantaardige eiwitten te verlagen? Zo ja, op welke termijn? Zo nee, waarom niet?

Kan het kabinet een reactie geven op het zojuist gepubliceerde onderzoek van de Nicolaas G. Pierson Foundation (NGPF) over de echte prijs van melk? (Bron: <http://www.ngpf.nl/2016/02/24/onderzoek-de-echte-prijs-van-melk-melk-kost-meer-dan-het-oplevert/>) Is het kabinet met de leden van de Partij voor de Dieren-fractie van mening dat de maatschappelijke kosten van vlees en zuivel verdisconteerd moeten worden in de uiteindelijke verkoopprijs? Bij welke sectoren is het kabinet bezig om *true pricing*, zoals zij dat vermeldt in haar voedselagenda, te ondersteunen en op welke wijze? Op welke wijze is het kabinet van plan om de consument inzicht te geven in deze externe kosten en is het kabinet bereid om de resultaten van het onderzoek van de NGPF mee te nemen in de berekening van de echte prijs van melk- en zuivelproducten? Zo nee, waarom niet?

Ondanks dat deze leden het terugdringen van voedselverspilling waardeert, wijzen zij het kabinet erop dat voedselverspilling een gevolg is van een inefficiënt systeem dat alleen maar gericht is op het steeds maar weer verhogen van de productie. Is het kabinet bereid om verantwoordelijkheid te nemen en in te zetten op een beleid van minder en beter en zo voedselverspilling bij de kern aan te pakken en de overproductie tegen te gaan?

De WRR geeft in haar rapport weer dat het van belang is dat het voedselbeleid van het kabinet periodiek en breed geëvalueerd wordt waarbij een tegenstem geleverd moet worden aan de sterke focus op productiviteitsstijging en export. Deze sterke focus heeft er tot nu toe tot geleid, aldus de WRR, dat andere waarden, belangen en opvattingen over voedsel moeilijk voet aan de grond kregen binnen het beleid. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie willen van het kabinet weten wat zij vindt van een onafhankelijke instantie die periodiek en breed het voedselbeleid van het kabinet evalueert. Is het kabinet bereid om te overwegen om het internationale panel IPES-Food deze functie te laten vervullen aangezien deze een onafhankelijk en internationaal perspectief hanteren over de transitie naar duurzame voedselsystemen? Kan het kabinet hier een reactie op geven?

De WRR geeft meerdere malen weer dat de retail en de consument belangrijke actoren zijn in het voedselnet. Deze leden hebben de afgelopen jaren geconstateerd dat de overheid en de industrie met hun vinger bleven wijzen naar de verantwoordelijkheid van de consument. Vanuit de overheid en de industrie is er weinig actie werd ondernomen om het consumptiegedrag van de consument te beïnvloeden. Dit blijft tot op vandaag beperkt tot de informatie die het Voedingscentrum op haar website heeft. De voedselagenda spreekt over experimenten om gezonde

en duurzame consumptiepatronen aantrekkelijk te maken. Kan het kabinet aangeven wat deze experimenten inhouden en wat het verwachte effect daarvan is? Op welke wijze gaat het kabinet de consument stimuleren om gezonder en duurzamer te eten, zoals zij dat in haar voedselagenda aangeeft? Neem het kabinet hierin ook de vermindering van vlees en zuivel in mee? Welke maatregelen richten zich specifiek op de consument en welke maatregelen richten zich specifiek op de producent? Is het kabinet bereid om actief het gedrag van consumenten te beïnvloeden om minder vlees, zuivel en ongezonde producten te consumeren? Zo ja, op welke wijze en op welke termijn? Tevens heeft de retail is de verduurzaming van voedselproductie en -consumptie een blokkerende en vertragende strategie uitgevoerd. Dit is mede voortgevloeid vanwege de machtige positie die de retail in de voedselketen heeft, zoals ook de WRR geconstateerd heeft. Hoe ziet het kabinet de blokkerende en vertragende macht van de retail en is zij bereid om maatregelen te treffen om de onevenredige machtsverhoudingen in de voedselketen op te heffen? Zo ja, op welke wijze? Zo nee, waarom niet?

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie hebben kennis genomen van de varkensvlees-app van de Staatssecretaris van Economische Zaken om de transparantie ten aanzien van de herkomst van het varkensvlees te stimuleren. Deze leden hebben in het verleden soortgelijke initiatieven geopperd, zoals herkomstetikettering, een barcode of een QR-code die door de consument is in te scannen en waarmee deze gedetailleerd inzicht krijgt in waar een dier geboren en geslacht is en in welk huisvestings-systeem het dier geleefd heeft. Zij zijn dan ook optimistisch over de app van de Staatssecretaris. Is de Staatssecretaris van plan om deze app ook te gebruiken voor andere vlees- en zuivelproducten? Zo ja, voor welke sectoren en op welke termijn? Is de Staatssecretaris bereid om in de app zichtbaar te maken wat de aard is van het productieproces (biologisch of gangbaar), de verdeling van de opbrengsten (*fair trade*) en de plaats van geboorte en slacht van het dier? Zo ja, op welke termijn? Zo nee, waarom niet?

De WRR concludeert in haar rapport dat er niet blind vertrouwd kan worden op de zelfsturende werking van markten. De WRR betwijfelt of markten op tijd kunnen reageren op problemen en ontwikkelingen die een hoge mate van samenhang kennen. Desondanks concluderen de leden van de Partij voor de Dieren-fractie dat het kabinet de industrie alle ruimte geeft voor zelfregulering en zelfsturing. Dit terwijl schandalen en misstanden zich de laatste jaren opstapelen en experts aangeven dat de fraudegevoeligheid in de vlees- en vee-industrie hoog is en er is zelfs aangegeven dat het de industrie ontbreekt aan ethisch moraal. Het kabinet blijft echter blind vertrouwen op de zelfsturende werking van de industrie. Zo is onlangs weer een pilot gestart voor stalkeuringen, terwijl juist op het gebied van diertransporten de overtredingen talrijk zijn. Erkent het kabinet dat juist bij de uitvoering van pilots onder het toezicht van de NVWA, partijen maatschappelijk geaccepteerd gedrag zullen tonen en dat daarom de resultaten van een pilot niet representatief zijn voor de rest van de sector? Is de Staatssecretaris van Economische Zaken bereid om de pilot te staken en deze pas weer op te starten zodra de sector heeft aangetoond dat het een ethisch moraal heeft door bijvoorbeeld te investeren in zaken die het dierenwelzijn bevorderen? Zo nee, waarom niet?

Het landbouwbeleid met een eenzijdig perspectief op het verhogen van de productie heeft tot perverse gevolgen geleid, zo concluderen deze leden. Oplossingen van de industrie om het antibioticagebruik in de veehouderij te reduceren hebben geleid tot laboratoriumstallen waarbij dieren in een hoog onnatuurlijke en steriele omgeving moeten leven om zoveel mogelijk de infectiedruk te verlagen. Het zijn potdichte, klimaatgestuurde

stalsystemen waarbij veehouders zich van top tot teen hullen in steriel plastic en waar niemand binnen mag komen. Het zijn tallen met opgestapelde, tupperware-bakken waarbij zeugen en biggen computergestuurd vervoerd worden over rails. Deze «Hy-Care» stallen worden nu ook al geëxporteerd naar Spanje en het Verenigd Koninkrijk. Hoe kijkt het kabinet naar de ontwikkeling van *specified pathogen free*-stallen (SPF-stallen) in het kader van de conclusies van de WRR dat het voedselveiligheidsbeleid teveel gescheiden is van het volksgezondheidsbeleid en eenzijdig gericht is op hygiëne? Erkent het kabinet dat de toenemende ontwikkeling waarin dieren in een hoog onnatuurlijke omgeving moeten leven, ingaat tegen de visie van een duurzame veehouderij die dit kabinet ambieert? Erkent het kabinet dat, ondanks afkeurende opmerkingen van eerdere bewindspersonen, het SPF-concept onder varkenshouders aan populariteit toeneemt? Bent u bereid om deze trend te stoppen? Zo ja, op welke wijze en op welke termijn? Zo nee, waarom niet? De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren steunen de Youth Food Movement in hun theorie dat de aanpak van antibioticaresistentie gedaan moet worden vanuit een systeembenadering en niet door technologische verbeteringen op bedrijfsniveau (zoals nieuwe stallen). Ziektedruk wordt teruggebracht door dieren op te laten groeien in een gezonde omgeving, niet door het onderdrukken van ziektes in een ongezonde omgeving. Deze leden ontvangen graag een reactie van het kabinet op deze constatering van de Youth Food Movement. Is het kabinet bereid om onderzoek te laten uitvoeren naar de effecten op de menselijke gezondheid van de consumptie van planten en dieren die hun natuurlijke weerstand al dan niet op peil hebben? Zo nee, waarom niet?

Zij willen het kabinet erop wijzen dat het exporteren van Nederlandse agrarische kennis niet moet leiden tot het bouwen van de bioindustrie in landen in en buiten de EU. Het kan niet de bedoeling zijn dat SPF-stallen geëxporteerd worden naar Spanje en het Verenigd Koninkrijk en dat boeren in Oekraïne en Ghana onderwezen worden hoe zij plofkippen op grote schaal kunnen houden. De leden van de Partij voor de Dieren-fractie vrezen dat de Nederlandse agrarische kennis zal dan leiden tot wereldwijde bodemdegradatie, een groter verlies aan biodiversiteit en het verminderen van de werkgelegenheid voor de kleinere boeren. Kan het kabinet hier een reactie op geven? Is het kabinet bereid om beleid te maken om hiermee te voorkomen dat Nederland bijdraagt aan het bouwen van de bioindustrie in landen in en buiten de EU en daar dezelfde problemen creëren voor ecologie, dierenwelzijn en volksgezondheid waar wij in Nederland zelf mee kampen? Deze leden krijgen hierop graag een reactie.

II Antwoord/Reactie van de Staatssecretaris

III Volledige agenda

Voedselagenda voor veilig, gezond en duurzaam voedsel. TK 31 532, nr. 156 – Brief regering d.d. 30 oktober 2016, Staatssecretaris van Economische Zaken, S.A.M. Dijksma.

Aanbieding rapport «Naar een voedselbeleid» van WRR. – Brief derden d.d. 22-01-2014, Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR).

Kabinetsreactie op de Franse wet tegen voedselverspilling. TK 31 532, nr. 157 – Brief regering d.d. 22-01-2016, Staatssecretaris van Economische Zaken, M.H.P. van Dam.

Aanbieding rapport «Bevorderen effectiviteit duurzaamheidskeurmerken». TK 30 196, nr. 389 – Brief regering d.d. 26-01-2016, Staatssecretaris van Economische Zaken, M.H.P. van Dam.